

คือ ปัญหาเกี่ยวกับความเป็นจริง (Reality) หรือทฤษฎีทางอภิปรัชญา ได้แก่ ในระหว่าง ก่อน ค.ศ.๖๐๐-ค.ศ.๑๕๐๐ นักปรัชญากรีกโบราณจนถึงนักปรัชญาคนกลางและ ปัญหาเกี่ยวกับความจริง (Truth) หรือทฤษฎีทางญาณวิทยา ได้แก่ ในระหว่าง ค.ศ. ๑๖๐๐-๑๘๐๐ นักปรัชญาตะวันตกยุคใหม่เป็นต้นมา^๙

๒) ปรัชญาตะวันตก อารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ตั้งแต่อดีตในโลกตะวันออก (ทวีปเอเชีย) ได้แก่ อินเดียและจีน ซึ่งถือเป็นแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญาตะวันออก (ปรัชญาตะวันออก) นักปรัชญาตะวันออกมีสนใจค้นหาความเป็นจริงเช่นเดียวกับนักปรัชญาตะวันตก แต่สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของปรัชญาตะวันออก คือ ความสนใจต่อ ความเป็นจริงเพื่อการปฏิบัติตนมุ่งสู่การเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นจริง ผู้ศึกษาปรัชญา ทั่วไปจึงมีความคิดว่าปรัชญาตะวันออก (โดยเฉพาะปรัชญาอินเดีย) จึงเป็น “ปรัชญา ชีวิต” เพราะแนวคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้นมีการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยลักษณะดังกล่าวนี้ “ปรัชญากับศาสนาของอินเดียจึงมักไปด้วยกันเสมอ”^{๑๐}

๓) คุณลักษณะของปัญหาเรื่องความจริงตามแนวปรัชญาตะวันตกและ ปรัชญาตะวันออก แม้ว่าทั้งปรัชญาตะวันตกและตะวันออกจะมีอัตลักษณ์เฉพาะของตน อย่างไรก็ตามปัญหาเรื่องความจริง (Truth) หรือทฤษฎีทางญาณวิทยา เป็นประเด็น ปัญหาสำคัญที่นักปรัชญาตะวันตกและตะวันออกสนใจ เพื่อแยกแยะว่าอะไรเป็นความ จริง (The truth) อะไรเป็นความเท็จ (The falsity)

ทั้งปรัชญาตะวันตกและตะวันออกต่างก็ยืนยันว่ากระบวนการหาความ จริงของมนุษย์มีลักษณะพิเศษที่ต่างจากสัตว์ทั่วไปเนื่องจากมนุษย์มีสติปัญญา ดังนั้น การรู้ความจริงของมนุษย์จึงมีลักษณะเป็นการรู้ตัว (รู้ว่าตนรู้) หรือ ที่นักปรัชญา ตะวันตกมักจะใช้คำว่า “ความสำนึกรู้ (Consciousness)” หรือเรียกว่า “การตระหนักรู้ (Awareness)” ที่เป็นลักษณะพื้นฐานของกระบวนการรู้ความจริงของมนุษย์ อย่างไรก็ตามปัญหาเกี่ยวกับความจริงของปรัชญาตะวันตกและตะวันออกต่างมีลักษณะ เฉพาะที่สอดคล้องกับจุดเน้นของตนคือคุณลักษณะของทฤษฎีความรู้ตามแนวปรัชญา ตะวันตก คือ การรู้ความจริงเพื่อตอบปัญหาที่สงสัยเท่านั้น

^๙ Hick, John. Faith and Knowledge. Collins: Fantana Books.1974. p.200.

^{๑๐} สุนทร ฦ รังษี, ปรัชญาอินเดีย. (กรุงเทพมหานคร : พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑). หน้า ๒.

๔) คุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของทฤษฎีความรู้ (ปัญหาเรื่องความจริง) ตามแนวปรัชญาตะวันตกคือการรู้ความจริงเพื่อตอบสนองความสงสัย สุนทรณ รัชช^{๑๑} ได้วิเคราะห์ลักษณะของปรัชญาตะวันตกเรื่องการแสวงหาความจริง (ทฤษฎีทางญาณวิทยา) ไว้ว่า “ปรัชญาตะวันตกมุ่งแสวงหาความจริงหรือข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียวโดยไม่พยายามที่จะปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงความจริงที่ได้แสวงหาพบแล้ว” และ “ปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวกับศาสนาหรือแยกเป็นคนละส่วนกับศาสนา” ฉะนั้นนักปรัชญาตะวันตก (ส่วนใหญ่) จึงดำเนินชีวิตไปในทางที่ตรงข้ามกับแนวความคิดทางปรัชญาของตนก็ได้ ซึ่งหมายความว่าประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความจริงของปรัชญาตะวันตก คือ การมุ่งสู่การรู้ความจริงเพื่อตอบสนองความสงสัยในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความเป็นจริง แม้ว่าความจริงนั้นจะไม่ได้ช่วยให้บรรลุถึงความเป็นจริงเลยก็ตาม หมายความว่า นักปรัชญาตะวันตกมีแนวโน้มในการศึกษาความจริงในประเด็นที่ตนสงสัย เมื่อได้แนวคำตอบที่ถูกต้อง (แม้ไม่ถูกต้องทั้งหมด) ก็หยุดเพียงแค่นั้น นักปรัชญาตะวันตกไม่พยายามนำแนวคำตอบที่ตนได้รับมาพัฒนาเป็นคำสอนให้ปฏิบัติเพราะถือว่าศาสนากับปรัชญาเป็นคนละส่วนที่แยกกัน

๕) คุณลักษณะของทฤษฎีความรู้ตามแนวปรัชญาตะวันออก คือ การรู้ความจริงเพื่อการบรรลุถึงความเป็นจริงแม้ว่าลักษณะแนวคิดของปรัชญาตะวันออก (โดยเฉพาะปรัชญาอินเดีย) จะมุ่งปัญหาเกี่ยวกับความเป็นจริงและการรู้ความจริง (เกี่ยวกับความเป็นจริง) แต่จุดเน้นของปรัชญาตะวันออกมีลักษณะพิเศษต่างจากปรัชญาตะวันตก กล่าวคือ ปรัชญาตะวันออก (โดยเฉพาะปรัชญาอินเดีย) สนใจปัญหาความเป็นจริง และรู้ความจริง (เกี่ยวกับความเป็นจริง) เพื่อการบรรลุถึงความเป็นจริง สนั่น ไซยานกุล^{๑๒} ได้วิเคราะห์ปรัชญาอินเดียว่ามีจุดเน้นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและการพัฒนาจิตใจ “ทุกลัทธิถือว่าปรัชญานั้นเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต และทุกๆ ลัทธิเพาะปลูกปรัชญาขึ้นมาก็เพื่อให้เราเข้าใจ เราควรจะดำเนินชีวิตของเราให้ดีที่สุดได้อย่างไร” และ “ปรัชญานั้นใช้ให้เป็นประโยชน์แก่คนเราได้อย่างไร”^{๑๓} กล่าวคือ

^{๑๑} สุนทร ณ รัชช, ปรัชญาอินเดีย. อ้างแล้ว. หน้า ๒.

^{๑๒} สนั่น ไซยานกุล. ปรัชญาอินเดีย. (กรุงเทพมหานคร: ศุภสมาคมธรรมา, ๒๕๑๙). หน้า ๑๓-๑๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๒.

ปรัชญาตะวันออก (โดยเฉพาะปรัชญาอินเดีย) มีลักษณะเป็น “คำสอนให้ปฏิบัติ” ปรัชญาอินเดียไม่ใช่เน้นความรู้อย่างเดียว หากแต่เพื่อส่งเสริมให้รู้เพื่อนำไปปฏิบัติ เน้นหลักปฏิบัติ เพราะจุดหมายสูงสุดของปรัชญาคือ การรู้แจ้งตน (Self-realization) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าปรัชญาตะวันออก (โดยเฉพาะปรัชญาอินเดีย) มีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิตนั่นเอง

แนวคิดของปรัชญาตะวันตก

ปรัชญาตะวันตก หมายถึง แนวความคิด หลักการ และความรู้ทางปรัชญาที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันตกทั้งหมด ซึ่งนักปรัชญาเมธีเชื้อชาตินั้นๆ ทางซีกโลกตะวันตกได้คิดค้นขึ้น ก่อให้เกิดขึ้นหรือตั้งสำนักขึ้น โดยปกติแล้วมักจะถือกันว่าปรัชญาตะวันตกเริ่มก่อตัวขึ้นประมาณ ๖๐๐ ปี ก่อนคริสตศักราช เมื่อเกิดขึ้นก็ได้มีความเจริญและวิวัฒนาการทางด้านความรู้และความคิดเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน พัฒนาการของปรัชญาตะวันตกแบ่งยุคได้ ดังนี้

๑. ปรัชญาตะวันตกยุคโบราณ

จากการศึกษาปรัชญาตะวันตกย้อนหลังไปในช่วงศตวรรษที่ ๔ ก่อนคริสตกาล ต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันต้องถือว่านักปรัชญาคนแรกของกรีกคือธาลีสเพราะถือว่าเขาเป็นคนแรกที่อธิบายเรื่องจุดกำเนิดของโลกโดยใช้เหตุผลตามธรรมชาติ ไม่มีเรื่องของเทววิทยาเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยธาลีสได้กล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากน้ำ”^{๑๔} ซึ่งเป็นคำอธิบายที่วางพื้นฐานอยู่ที่การค้นหาซากสัตว์ทะเลกลายเป็นหินที่เขาค้นพบในบริเวณพื้นดินอยู่ห่างจากฝั่งทะเลมาก การที่ธาลีสให้คำอธิบายเรื่องจุดกำเนิดโลกโดยไม่มีเทววิทยาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลยนั้น สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากข้อเท็จจริงที่ว่าโลกที่เขาอยู่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลของเอเชียไมเนอร์ที่ห้อมล้อมด้วยประชาชนหลายชาติซึ่งอารยธรรมที่สูงกว่าของกรีก ชาติต่างๆ เหล่านั้นมีคำอธิบายในปัญหาเรื่องจุดกำเนิดของโลกทางเทววิทยาที่แตกต่างไปจากคำอธิบายของชาวกรีกในสมัยนั้น

^{๑๔} พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖). หน้า ๓๖.

อานักซิมานเดอร์แห่งไมเลตุสที่เป็นลูกศิษย์ของธาลีส เป็นผู้ศึกษาหาคำอธิบายเรื่องจุดกำเนิดและพัฒนาการของโลกอย่างละเอียด ทฤษฎีของอานักซิมานเดอร์ได้กล่าวว่า “โลกพัฒนามาจากอไพรอนซึ่งมีสถานะเป็นทั้งอนันต์และนิรันดร์”^{๑๕} อานักซิมานเดอร์สร้างทฤษฎีพัฒนาการของสิ่งมีชีวิตอย่างละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก ทฤษฎีของอานักซิมานเดอร์ กล่าวว่า “ชีวิตมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความชื้นและมีจุดกำเนิดอยู่ในท้องทะเล”

นักปรัชญาต่อจากอานักซิมานเดอร์ คือ อนักซิเมเนสได้กล่าวว่า “อากาศ คือจุดกำเนิดของทุกสิ่งทุกอย่าง”^{๑๖} และยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า “มีสสารชนิดหนึ่งเกิดขึ้นในอากาศเพราะการกลั่นตัวในวิธีนี้” สิ่งที่ธาลีสถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นกลายเป็นกฎพื้นฐานซึ่งยังคงมีความสำคัญอยู่อย่างเดิมของพัฒนาการของชีวิตและพื้นฐานลึกลงไป จึงมีกฎอนุรักษคือ “กฎดำรงไว้ของสสาร แรง และพลังงานว่าไม่มีการสูญหายไปจากโลกนี้” และกลายเป็นกฎขั้นพื้นฐานในการพัฒนาวิชาฟิสิกส์ในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนักปรัชญาดังกล่าวแล้ว ยังมีนักปรัชญาคนอื่น ๆ อีกหลายท่านซึ่งมีทรรศนะแตกต่างกันไป เช่น เฮราคลิตุสได้กล่าวว่า “ปฐมธาตุคือเป็นไฟ”^{๑๗} เพราะไฟเป็นพลังงานในตัวเอง จะแปรสภาพตัวเองเป็นอะไรก็ได้และความจริงก็แปรสภาพตัวเองอยู่ตลอดเวลา ต่อมาปาร์เมนิเดสได้กล่าวแย้งว่า “การเปลี่ยนแปลงทั้งหลายล้วนแต่เป็นมายาไม่ได้มีจริง สภาพอันแท้จริงของสิ่งทั้งปวงคือการอยู่นิ่งและธาตุแท้หรือปฐมธาตุของสิ่งทั้งปวงคือดิน”^{๑๘} เอ็มเปโดเคลส ได้นำเอาความคิดของทุกฝ่ายมารวมเข้าด้วยกันและมีทรรศนะว่า “ปฐมธาตุมี ๔ อย่าง คือ ดิน น้ำ อากาศ และไฟ”^{๑๙} สิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดเกิดจากการรวมตัวของธาตุ ๔ ในอัตราส่วนต่างๆ กัน และการเปลี่ยนแปลง

^{๑๕} พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖). หน้า ๓๙.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

^{๑๗} Fuller, B.A.G., a History of Philosophy, Henry Holt and Company, New York, 1952, p.52.

^{๑๘} พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, อ้างแล้ว หน้า ๖๖.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙-๘๑.

เกิดจากการเปลี่ยนอัตราส่วน สำหรับอแนกซากอริสถือว่าเป็นนักปรัชญาคนแรกที่น่าสนใจ ศึกษาเรื่องของจิต เขาแบ่งแยกและบ่งชี้ถึงความแตกต่างระหว่างสสารและจิตและ แยกจิตและสสารออกจากกันอย่างเด็ดขาดซึ่งเป็นการยอมรับว่า “สิ่งแท้จริงมีอยู่ ๒ อย่างคือ สสาร และจิต”^{๒๐} ทำให้ปรัชญาของเขากลายเป็นทวิวาทะ จากการที่เขาทำ เรื่องของจิตเข้ามาสู่ระบบปรัชญานี้เองทำให้นักปรัชญายุคหลังได้สนใจศึกษาสภาพของ จิตของมนุษย์อย่างกว้างขวางและมนุษย์กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาและความสนใจ จากนั้นเป็นต้นมา

๒. ปรัชญาตะวันตกยุคกลาง

ปรัชญาตะวันตกยุคกลางหรือสมัยกลางเป็นปรัชญาที่มีลักษณะประนีประนอม ระหว่างคริสต์ศาสนากับปรัชญากรีก ในครั้งแรกของยุคก็ประนีประนอมโดยใช้ปรัชญา ของเพลโตอธิบายคำสอนแนวคิดศาสนา เรียกว่า “ปรัชญาปิตาจารย์หรือลัทธิปิตาจารย์ นิยม” ในครั้งหลังแห่งยุคนักปรัชญาหันมานิยมใช้ปรัชญาของอริสโตเติลมาอธิบายก็ได้ ชื่อลัทธิว่า “ปรัชญาอัสมาจารย์ หรือลัทธิอัสมาจารย์นิยม” ในครั้งหลังนี้มีการพยายาม ใช้ตรรกวิทยา มาสร้างระบบความคิดกันอย่างจริงจัง

กลุ่มลัทธิปรัชญาที่สำคัญในสมัยกลาง ได้แก่

๑) ปรัชญาปิตาจารย์ มีระยะเวลามาถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๘ นักปรัชญายุค สมัยนี้เป็นพระหรือนักบวชที่ประชาชนนับถือ ซึ่งได้พยายามนำเอาหลักปรัชญากรีกมา อธิบายตามหลักศาสนาเพื่อสนับสนุนความเชื่อถือเทวนิยมในศาสนาคริสต์ เช่น เซนต์ ออกัสตินซึ่งเป็นนักปรัชญาคนสำคัญของปรัชญาอัสมาจารย์นักปรัชญากลุ่มนี้ล้วนเป็น นักบวชคนสำคัญ ซึ่งอยู่ในระยะเวลาคริสต์ศตวรรษที่ ๙-๑๕ เช่น เซนต์โธมัส อควีโนส ซึ่ง ส่วนใหญ่จะใช้แนวคิดเชิงปรัชญาอริสโตเติลอธิบายศาสนาคริสต์ตามหลักเหตุผล

๒) ปรัชญาอิสลาม ระหว่างเวลาคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ มีลักษณะเป็น การนำเอาปรัชญาเพลโตและอริสโตเติลมาอธิบายหลักศาสนาอิสลาม นักปรัชญาคน สำคัญ เช่น อิบนิซินา, อวีเซนนา อิบนิรุชด์, อเวอร์โรเอส เป็นต้น

^{๒๐} พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. อ้างแล้ว, หน้า ๘๙.

๓. ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ อยู่ในระหว่าง ค.ศ.๑๖๐๐-๑๗๐๐ เริ่มจากการคัดค้านแนวความคิดทางปรัชญาของสมัยกลางที่เน้นหนักในเรื่องศรัทธาในพระเจ้าของศาสนาคริสต์ ที่มุ่งการประนีประนอมความเชื่อหรือศรัทธาในคริสต์ศาสนา ซึ่งในตอนนั้นได้พยายามเอาปรัชญาของเพลโตมาอธิบายคำสอนศาสนาคริสต์ และต่อมาได้นำเอาปรัชญาของอริสโตเติลมาอธิบายคำสอนของศาสนาคริสต์เช่นเดียวกันยุคกลางตอนแรก นำโดยเซนต์ ออสติน และต่อมานำโดยเซนต์โธมัส อควไนัส เรื่องที่นักปรัชญาสมัยใหม่สนใจก็คือ วิธีการหาความจริงตามหลักตรรกศาสตร์และระบบใหม่ทางวิทยาศาสตร์

วิวัฒนาการปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ เริ่มจากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาโดยพระเจ้าชาร์ลมาลย์มีนักปรัชญาต่างๆ เช่น กาลิเลโอ เบคอน และเดการ์ต เป็นต้น ได้หยิบยกปัญหาใหม่ที่ควรได้ตอบโดยวิธีการทางตรรกวิทยาและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ นักปรัชญาในสมัยนี้ได้เน้นในเรื่องประสบการณ์และความสมบูรณ์ของวิชาคณิตศาสตร์ ซึ่งปัญหาทั้งสองนี้นักปรัชญาในสมัยกลางได้มองข้ามไป ระบบแนวความคิดแบบวิทยาศาสตร์เป็นวิธีการอาศัยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นหลักในการตัดสินใจแบบวิทยาศาสตร์ และเป็นวิธีการอาศัยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นหลักในการตัดสินใจระบบนี้เรียกว่า “ประสบการณ์นิยม” นักปรัชญาผู้สนับสนุนทฤษฎีนี้ได้แก่ จอห์น ล็อก, จอร์จ บาร์คลีย์, เดวิดฮิวม์ เป็นต้น

แนวความคิดระบบคณิตศาสตร์เป็นวิธีที่จะหาความจริงได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ และแน่นอนกว่าของฝ่ายประสบการณ์นิยม เพราะวิธีการของคณิตศาสตร์สามารถดำเนินไปเป็นขั้นๆ อย่างมีเหตุผลจากง่ายไปหายากให้ความจริงสากลระบบนี้เรียกว่า เหตุผลนิยม โดยมีเดการ์ต เป็นผู้นำ ส่วนสปิโนซา, โลบ์นิซ เป็นผู้สนับสนุน และต่อมาอิมมานูเอิลคานท์ได้ค้นพบข้อบกพร่องของปรัชญาทั้งสองคือแบบวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ จึงวางแนวความคิดใหม่โดยพยายามประนีประนอมปรัชญาทั้งสองสายโดยชี้ให้เป็นความบกพร่องของวิธีการทั้งสองสายและประสานปรัชญาทั้งสองนั้นเข้าด้วยกันอย่างมีเหตุผล

๔. ปรัชญาตะวันตกสมัยปัจจุบัน

ปรัชญาตะวันตกสมัยปัจจุบันเริ่มต้นเมื่ออิมมานูเอิลคานท์ได้เสียชีวิตเป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน แนวความคิดของคานท์มีอิทธิพลต่อนักปรัชญาสมัยนี้มาก แทบทุกคนจะ เชื่อทฤษฎีของคานท์ที่ว่า “สมรรถภาพในการคิดของทุกคนมีกลไกคล้ายคลึงกัน จึง ได้รับความรู้คล้ายๆ กัน” แต่นักปรัชญาส่วนใหญ่ไม่ยอมรับโครงสร้างของกลไกการรับรู้ ของคานท์ พวกเขาเห็นพ้องต้องกันว่ากลไกการรับรู้ซับซ้อนยิ่งกว่านั้นจึงได้พยายาม อธิบายเรื่องนี้ต่างๆ นานา เรียกลัทธินี้ว่า “ลัทธิคานท์ใหม่” ซึ่งต่างก็ขบคิดปัญหา สำคัญประการหนึ่งว่า “สมองของคนเราทำกิจบางอย่างไว้ในขณะที่เรากำลังคิด” และผล แห่งความพยายามดังกล่าวทำให้เกิดลัทธิปรัชญาขึ้นมาอีกมากมาย มีลักษณะแตกต่างกัน เป็นกลุ่มๆ ได้แก่

๑) กลุ่มลัทธิอักษัตติญาณนิยม มีความเชื่อที่ว่า “ความรู้ที่ได้รับประสาท สัมผัสและจากการคิดหาเหตุผลนั้นไม่ถูกต้องเที่ยงตรงเสมอไป ความรู้ที่เกิดจากการหยั่ง รู้เป็นความรู้ที่แน่นอน” ลัทธิอักษัตติญาณเป็นสิ่งเดียวกับเหตุผลเชิงปฏิบัติของคานท์ ซึ่งจะต้องได้รับการฝึกฝนจนถึงขั้นสมบูรณ์แบบจึงจะใช้งานได้ คือ สามารถมองเห็น ความเป็นจริงได้ ลัทธินี้ยังมีกลุ่มย่อย ได้แก่

(๑) กลุ่มจิตนิยมแบบเยอรมัน เฮเกลเป็นนักปรัชญาคนสำคัญของกลุ่ม นี้เขาเห็นว่าถ้าคนเราได้ฝึกฝนอักษัตติญาณจนถึงขั้นสูงสุดแล้ว ก็จะเข้าใจแจ่มแจ้งว่า สิ่งที่แท้จริงเดิมคือจิต ภายหลังลัทธิได้รับการพัฒนาเป็นลัทธิเฮเกลใหม่อีกหลายสาขา เช่น จิตนิยมแบบอังกฤษ แบบฝรั่งเศส แบบอิตาลี และแบบอเมริกัน เป็นต้น

(๒) กลุ่มชีวิตนิยม กลุ่มนี้เชื่อว่าอักษัตติญาณขั้นสูงสุดทำให้คนเรา เข้าใจสิ่งที่แท้จริงได้ซึ่งเป็นพลังผลักดันให้มีชีวิต นักปรัชญาคนสำคัญ คือ แบร์กซง เป็นต้น

(๓) กลุ่มสสารนิยมและปฏิพัฒนา กลุ่มนี้เชื่อว่าถ้าฝึกฝนอักษัตติญาณ ให้ถึงขั้นสูงสุดก็จะเข้าใจความแท้จริงว่าสสารเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าอย่างไม่ หยุดยั้ง นักปรัชญาคนสำคัญ คือ มาร์กซ์ เป็นต้น

๒) กลุ่มลัทธิปฏิบัตินิยม ลัทธินี้เชื่อว่า “ปัจจุบันสำคัญกว่าอนาคต” สิ่งปฏิบัติแล้วได้ผลดีถือว่าถูกต้อง ถ้าปฏิบัติแล้วไม่ดีก็ต้องปรับปรุงให้ดีขึ้นนักปรัชญา คือ วิลเลียม เจมส์ จอห์น ดิวอี้ เป็นต้น

๓) กลุ่มลัทธิปฏิฐานนิยม กลุ่มลัทธินี้ถือว่า “สิ่งที่เป็นความจริงคือ สิ่งที่เราารู้ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางศาสนาและปรัชญาเป็นสิ่งไม่จริง” นักปรัชญาคนสำคัญ เช่น ออกัส ค็องต์ เป็นต้น

๔) กลุ่มลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ กลุ่มลัทธินี้ถือว่า “สิ่งที่สามารถทดสอบได้ด้วยวิธีการทางฟิสิกส์ถือว่าเป็นจริง” นักปรัชญาคนสำคัญ คือ ชลิก เป็นต้น

๕) กลุ่มลัทธิอัตถิภาวนิยม ลัทธินี้ถือว่า “มนุษย์ว่ามีเสรีภาพที่จะคิดอะไรก็ได้โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลอะไรเลย” นักปรัชญาคนสำคัญ คือ ชาร์ลส์ ไชเด็กเกอร์ เป็นต้น

๖) กลุ่มลัทธิสังคมนิยมใหม่ กลุ่มลัทธินี้ถือว่า “ปัจจุบันมนุษย์ไม่ประจักษ์ชัดว่ากลไกของสมองทำงานอย่างไร จึงยังไม่แน่ใจว่าความรู้จากประสาทสัมผัสกับการคิดหาเหตุผลอันไหนถูกต้อง ฉะนั้นควรยึดหลักผสมผสานระหว่างประสาทสัมผัสกับการคิดหาเหตุผลไปก่อน” ซึ่งก็เป็นหลักของทฤษฎีอนุमानนิยมของคานท์นั่นเอง นักปรัชญาคนสำคัญ คือ มัวร์ และรัสเซลล์ เป็นต้น

๗) กลุ่มลัทธิอัสมาจารย์นิยมใหม่ กลุ่มลัทธินี้เชื่อว่า “ปรัชญาอัสมาจารย์สมัยกลางหลอมแนวคิดปรัชญาทั้งทางตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกัน เป็นปรัชญาใหม่ที่สมบูรณ์ที่สุดเรียกว่า ปรัชญาสากล” นักปรัชญาคนสำคัญ ได้แก่ มาร์เตง เป็นต้น

๘) กลุ่มลัทธิปรัชญาวิเคราะห์ กลุ่มลัทธินี้เชื่อว่า “ความขัดแย้งในเรื่องพรรณนาทางปรัชญาโบราณซึ่งเกิดมาจากความบกพร่องในด้านภาษาที่ใช้กับความบกพร่องในด้านกระบวนการดำเนินเหตุผลถ้าจัดปัญหาทั้ง ๒ ประการนี้ความยุ่งยากในแวดวงปรัชญาก็จะหมดไป” นักปรัชญาคนสำคัญ คือ วิตเจนสไตน์ เป็นต้น

ดังนั้น ความเชื่อของมนุษย์เมื่อประมาณสองพันกว่าปีมานี้ เริ่มหันเหความคิดออกจากเรื่องพระเจ้าสร้างสิ่งต่างๆ โดยตั้งสมมติฐานใหม่ว่าสรรพสิ่งในโลกเกิดจาก ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ปริมาณ เป็นต้น ลักษณะแนวความคิดทำนองนี้คือจุดเริ่มต้นของปรัชญาแนวคิดสมัยแรก และได้มีการพัฒนาแนวคิดทางปรัชญานี้

จนกระทั่งถึงปัจจุบันซึ่งก็มีความก้าวหน้าต่อไปเรื่อยๆ จากการพัฒนาแนวคิดของปรัชญานี้ทำให้แนวความคิดแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ จิตนิยมกับวัตถุนิยม และเห็นว่าความแท้จริงมีนามธรรมกับรูปธรรม ซึ่งนามธรรมนั้นสัมผัสได้ด้วยจิตหรือความคิดเท่านั้น ส่วนรูปธรรมจะสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เป็นสสารที่มีตัวตน

แนวคิดของปรัชญาตะวันตก

๑. ความหมายและวิวัฒนาการของปรัชญาตะวันตก

ปรัชญาตะวันตก หมายถึง แนวคิดเชิงปรัชญาที่เกิดขึ้นในดินแดนเอเชีย แนวคิดเรื่องปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไปเรามักจะให้ความสนใจเฉพาะปรัชญาอินเดียเท่านั้น แต่หากยังรวมถึงชนชาติที่เป็นรากฐานแห่งปรัชญาวัฒนธรรมและวรรณกรรม เช่น จีน และญี่ปุ่นซึ่งถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดของปรัชญาตะวันตกเช่นกัน นักปรัชญาตะวันตกสนใจความเป็นจริงเช่นเดียวกับนักปรัชญาตะวันตก เอกลักษณะของปรัชญาตะวันตก คือ ความสนใจต่อความเป็นจริงเพื่อการปฏิบัติตนมุ่งสู่การเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นจริง ผู้ศึกษาปรัชญาจึงมีความคิดว่าปรัชญาตะวันตกโดยเฉพาะปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้นมีการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แนวความคิดและวิวัฒนาการทางปรัชญาตะวันตกของชนชาติทั้ง ๓ ได้แก่

๑) ปรัชญาอินเดีย มีนักปราชญ์จำนวนมากไม่น้อยโดยเฉพาะชาวตะวันตก เข้าใจว่า "ปรัชญาอินเดีย" นั้นคือปรัชญาฮินดูเท่านั้น ที่เข้าใจกันเช่นนั้นเพราะเนื่องจากชนชาติอินเดียในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นชาวฮินดูทั้งนั้น ปรัชญาอินเดียมีความหมายกว้างขวางครอบคลุมถึงระบบปรัชญาจารวากด้วย ดังนั้นการที่จะศึกษาให้รู้ทั่วถึงและเข้าใจถ่องแท้ในทุกะบบของปรัชญาอินเดียนั้นจึงเป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยเวลาและความพยายาม

ประเทศอินเดียเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรม วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี และระบบปรัชญาที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก ทั้งยังได้แผ่ขยายแนวความคิดต่างๆ นั้นไปสู่นานาประเทศด้วย ปรัชญาอินเดียเริ่มปรากฏหลักฐานว่ามีมาตั้งแต่ ๓,๐๐๐-๔,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ปรัชญาที่คือปรัชญาพระเวทนั่นเอง และปรัชญาพระเวทได้รับการ

ปรับปรุงแก้ไขเป็นการใหญ่ก่อน ค.ศ. ๖๐๐ ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับที่พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์อยู่ในเรื่องการแก้ไขปรับปรุงปรัชญาพระเวทให้เหมาะสมรัดกุม และสมบูรณ์ยิ่งขึ้นนั้น ปรัชญาจำนวนไม่น้อยให้ข้อสังเกตว่าเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

๒) ปรัชญาจีน ประเทศจีนในสมัยโบราณมีนักปรัชญาที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยู่อีกกันดี ได้แก่

(๑) เล่าจื๊อ ลักษณะของปรัชญาเล่าจื๊อเป็นอภิปรัชญาล้วน ๆ สิ่งที่เป็นเบื้องต้นของสิ่งทั้งปวง คือ เต๋า กายตายจะกลับไปสู่เต๋าและเวลาตายเป็นเวลาที่ดีที่สุด เพราะไม่มีความกังวลใด ๆ การเข้าถึงเต๋าซึ่งเป็นสภาวะที่แท้จริงโดยการปฏิบัติคล้ายกับการปฏิบัติโยคะ หรือการบำเพ็ญเพียรเพื่อเข้าถึงนิพพานในพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาให้ดีแล้วเต๋าของเล่าจื๊อก็ตรงกับปรมาตมันหรือพรหมัน (พรหม) ในปรัชญาอุปนิษัทนั่นเอง เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากเต๋าในลัทธิเล่าจื๊อและจะกลับไปยังเต๋ออีกส่วนเต๋าเองมีสภาวะคงอยู่นิรันดร์

(๒) ขงจื๊อ เขาเกิดเมื่อประมาณ ๕๕๑ ปีก่อนคริสตศักราช ท่านไม่ได้ให้สนใจในอภิปรัชญาเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องให้ประโยชน์น้อย ระบบปรัชญาของท่านจึงตรงกันข้ามกับปรัชญาของเล่าจื๊อและท่านได้เน้นหนักในทางจริยศาสตร์และการเมือง ฉะนั้นปรัชญาขงจื๊อ จึงพอสรุปได้ดังนี้

ด้านจริยศาสตร์ ขงจื๊อสอนหลักจริยศาสตร์ไว้ ๕ ประการ คือ

- (๑) หลักความเมตตา
- (๒) หลักความชอบธรรม
- (๓) หลักความเหมาะสม
- (๔) หลักความรอบรู้หรือปัญญา
- (๕) หลักความเป็นผู้นำเชื่อถือได้

๓) ปรัชญาญี่ปุ่น ญี่ปุ่นสมัยโบราณมีปรัชญาในการดำเนินชีวิตโดยยึดตามหลักคำสอนขงจื๊อ ได้แก่ ความเห็นอกเห็นใจกัน อาศัยสติปัญญาเป็นแนวทางปฏิบัติ เคารพต่อบรรพบุรุษ และกฎระเบียบของสังคมเป็นสำคัญ เป็นต้น ต่อมาในราวปลายศตวรรษที่ ๑๙ ในสมัยจักรพรรดิเมจิญี่ปุ่นได้ยอมรับศาสนาชินโตเป็นศาสนาของรัฐ เพื่อ

จะหล่อหลอมจิตใจของคนในชาติและเพื่อผลทางการเมือง ปรัชญาในลัทธิชินโตจึงได้ฝังจิตฝังใจของชาวญี่ปุ่นตั้งแต่นั้นมา ฉะนั้นเทพเจ้าในลัทธิชินโตจึงมีความสำคัญที่สุด เพราะนอกจากให้กำเนิดจักรพรรดิญี่ปุ่นแล้ว ยังให้ความคุ้มครองช่วยเหลือประเทศชาติและประชาชนทุกคน ประชาชนผู้รักชาติอุทิศตนเพื่อประเทศชาติจึงเสมือนภักดีต่อพระเจ้าด้วย

๒. ลักษณะของปรัชญาตะวันออก

ปรัชญาตะวันออกมีลักษณะเป็นปรัชญามุ่งการแสวงหาความรู้ เป็นเครื่องมือที่แสวงหาความหลุดพ้นทุกข์ ช่วยชี้ทางสว่างแก่หมู่มวลมนุษย์ให้พ้นไปจากสิ่งที่ยึดถือ นั่นคือความหลุดพ้นหรือความเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ปรัชญาตะวันออกเกิดขึ้นมาจากความเป็นศาสนา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ได้ โดยศาสนานั้นมีรากเหง้ามาจากความเชื่อและความศรัทธาที่จะปฏิบัติตามคำสั่งสอนหรือเนื้อหาของศาสนานั้น ๆ นำไปสู่พิธีกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งสู่มรรคผล โดยปรัชญานั้นประกอบแนบแน่นกับศาสนาในตัวของความรู้ และวิธีการได้มาซึ่งความรู้

สรุปได้ว่า ลักษณะของปรัชญาตะวันออก เช่น ปรัชญาอินเดีย หรือ ศาสนาฮินดู ปรัชญาจีน และปรัชญาเซน มีลักษณะพอสังเขป ดังนี้

๑. ศาสนาฮินดู เป็นลัทธิเทวนิยม การนับถือพระเจ้า โดยเริ่มต้นจากการพยายามอธิบายสิ่งที่เป็นไปจากการเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติ โดยการบูชาสิ่งที่เป็นสมมุติ คือ การเคารพนับถือพระเจ้าที่ทำให้เกิด การทำลายและการปกป้อง โดยมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวงพระเจ้าได้แก่ พระพรหมเป็นพระผู้สร้าง พระศิวะเป็นผู้ทำลาย และพระวิष्ณูหรือพระนารายณ์เป็นผู้ปกป้อง

ศาสนาฮินดูเกิดขึ้นมาเกิดจากอารยธรรมกลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งมีทั้งนับถือเทพเจ้า และไม่นิยมรูปเคารพ มีคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์เทพโองการเปิดเผยแก่มนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อการแสวงหาความรู้และความสุขผ่านการปฏิบัติทางพิธีกรรมต่างๆ

๒. ปรัชญาจีน ปรัชญาจีนซึ่งแต่นั้นเดิมบูชาเทพเจ้า ต่อมา มีประชากรจำนวนมากขึ้น ด้านสังคมความเป็นอยู่ที่ต้องแบ่งปันทรัพยากรกันมากขึ้น มีปัญหาการแก่งแย่งทรัพยากรทำให้เกิดนักคิดขึ้นมาเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมที่ปรากฏ ลักษณะเด่นชัดและเป็นแนวทางปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันได้แก่

๑) ลัทธิขงจื๊อ เน้นความมีคุณธรรมจริยธรรมเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการปกครองที่ดีของสังคม แต่ก็ยังมีบางส่วนที่แสดงถึงความเคร่งครัดจนเกินไป ซึ่งการเกิดลัทธินี้ก็เพื่อให้ประชาชนทั้งหมดอยู่กันอย่างสงบสุข

๒) ลัทธิเต๋า เน้นความเป็นธรรมชาติความเป็นจริง ละวางความเป็นตัวตนของตน การนิ่งสงบ ด้านการปกครองไม่ต้องใช้กฎหมายเพราะถือว่าการบังคับจะทำให้เกิดความเสื่อมทางจริยธรรม

สรุปได้ว่า ลัทธิปรัชญาขงจื๊อและลัทธิเต๋าเกิดขึ้นในราชวงศ์เดียวกัน มองปัญหาไม่แยกส่วน เกิดขึ้นมาจากปัญหาความไม่สงบสุขของประชาชน จากรูปแบบการปกครองที่มีความเลื่อมล้ำไม่เป็นธรรมในสังคมโดยมีการแย่งชิงการใช้อำนาจอย่างเห็นแก่ตัว แต่ทั้งสองลัทธิมีแนวทางปฏิบัติที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว ทำให้ลูกศิษย์ของแต่ละสำนักเกิดข้อโต้แย้งกันอยู่เนืองๆแต่ที่แสดงออกอย่างชัดเจนของ ๒ ลัทธินี้ก็คือ ลดความวุ่นวายต่างๆ จากการยกระดับของจิตใจ ทำให้เกิดความสงบของจิตใจของตนเอง เสียก่อนคือการสร้างความสงบในใจนั่นเอง

๓) ปรัชญาเซน เซนหมายถึงผู้ชนะความใคร่ ความเกลียด และการบรรลุลหุตพันธุ์ เซนยอมรับแหล่งการเกิดความรู้จาก ๓ แหล่งคือ ประจักษ์ อนุমান และศัพทประมาณ เป็นการส่งผ่านลัทธิหรือความเชื่อเข้าไปสู่สิ่งที่เขาเรียกกันว่า "Satori" ความสงบของจิตใจหรือความหลุดพ้นนั่นเอง ซึ่งมีหลายนิกายหลายสำนัก เช่น สำนักรินไซ มีวิธีการคิดอย่างไตร่ตรองลึกซึ้งเรียกว่าโกอาน (Koan) ส่วนสำนักโชโตะ มีวิธีการนั่งบำเพ็ญสมาธิเรียกว่าซาเซน (Zazen) บางนิกายก็มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณ ชีวิตมีอยู่ในทุกตัวตน และมีความเชื่อในเรื่องเป็นชายเท่านั้นที่จะบรรลุได้ แต่สตรีไม่สามารถบรรลุได้

สรุปได้ว่า ปรัชญาเซนยึดหลักการยอมรับในการมีอยู่ของวิญญาณ ยึดหลักการไม่เบียดเบียนและผสมผสานการถ่ายทอดนักคิดเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจหรือความหลุดพ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ลักษณะของปรัชญาตะวันออกมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับศาสนา ซึ่งมาจากการมีฐานคิดจากความต้องการความสงบในจิตใจเพื่อยกระดับให้จิตใจสู่ความหลุดพ้นไปจากความทุกข์ทั้งปวง โดยการเน้นในเรื่องการที่คน

จะรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นและอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขร่มเย็นด้วยความเป็นไปตามธรรมชาติโดยการยอมรับจากภายใน ไม่มองอย่างแยกส่วนเพราะทุก ๆ ส่วนมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันแล้วสามารถแสดงออกภายนอกได้อย่างสมดุล สามารถอยู่ร่วมกันในครอบครัว สังคม ชุมชน และประเทศได้อย่างสงบสุข

ความแตกต่างระหว่างปรัชญาตะวันออกกับตะวันตก

ลักษณะความแตกต่างระหว่างปรัชญาตะวันอกกับตะวันตก มีดังนี้

๑) ปรัชญาตะวันตกเป็นการศึกษาความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตแต่ปรัชญาตะวันอกเป็นการศึกษาความรู้ที่ทำให้หลุดพ้นจากโลกียะ

๒) ปรัชญาตะวันตกเป็นการพยายามหาคำตอบเพื่อทำให้หายความสงสัยแต่ปรัชญาตะวันอกเป็นความรู้หลังจากหมดความสงสัยแล้ว

๓) ปรัชญาตะวันตกเป็นการประติดประต่อความคิดของหลายๆ คนเข้าด้วยกัน โดยที่แต่ละคนก็คิดกันคนละฐานแต่ปรัชญาตะวันอกอาศัยความตรัสรู้ของคนใดคนหนึ่งเป็นฐานแล้วขยายต่อออกไปตามเหตุผล หรือความสามารถทางสติปัญญาของนักคิดแต่ละคน

๔) ปรัชญาตะวันตกเริ่มจากความสงสัยแต่ปรัชญาตะวันอกเริ่มต้นจากความหมดสงสัยหรือความรู้แจ้ง

๕) ปรัชญาตะวันตกเป็นการพยายามแสวงหาคำตอบเพื่อแก้ความสงสัย ฐานของปรัชญาตะวันตกคือความสงสัยแต่ปรัชญาตะวันอกเป็นการอธิบายหรือขยายความของความตรัสรู้ตามหลักเหตุผล และฐานของปรัชญาตะวันอก คือความตรัสรู้หรือความรู้อันสมบูรณ์แล้ว

๖) ปรัชญาตะวันตกแสวงหาความรู้จากสิ่งภายนอกเพื่ออธิบายความจริงภายใน แต่ปรัชญาตะวันอกแสวงหาความรู้จากสิ่งภายในเพื่ออธิบายความจริงภายนอก

๗) ปรัชญาตะวันตกมุ่งศึกษาความจริงส่วนรวมเพื่อเอามาอธิบายความจริงส่วนย่อยแต่ปรัชญาตะวันอกมุ่งแสวงหาความจริงส่วนย่อยเพื่ออธิบายความจริงส่วนรวม

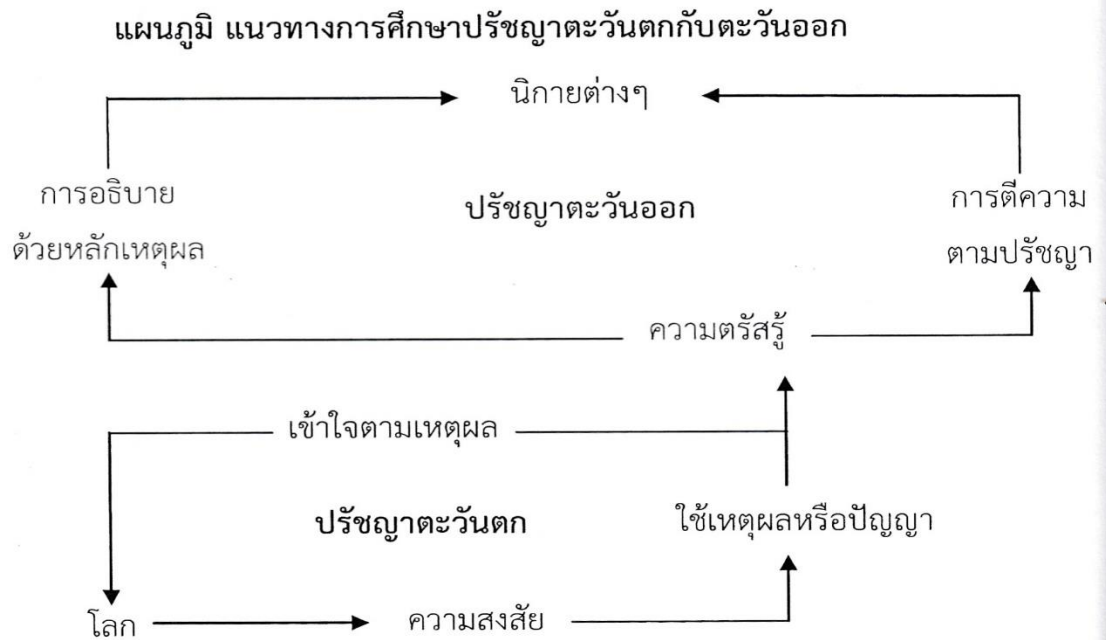
๘) ปรัชญาตะวันตกเริ่มต้นการศึกษาโดยอาศัยการสังเกตหรือประสบการณ์จากภายนอกแล้วจึงพยายามตีความตามหลักเหตุผลแต่ปรัชญาตะวันออกเริ่มต้นการศึกษาด้วยการเพ่งพินิจภายในจนเห็นความจริงแล้วจึงอธิบายความจริงนั้นตามที่ตนเห็น

๙) ปรัชญาตะวันตกแรงกระตุ้นที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการคิดค้นในทางปรัชญาคือความสงสัยใคร่จะรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมหรือความเป็นไปของธรรมชาติหรือสิ่งรอบๆ ตัวเอง ฉะนั้นปรัชญาตะวันตกจึงมีลักษณะเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติเพื่อเข้าใจธรรมชาติแต่ปรัชญาตะวันออกแรงกระตุ้นสำคัญที่ก่อให้เกิดการคิดค้นทางปรัชญานั้นคือปัญหาของชีวิต หรือปัญหาของตัวเอง ฉะนั้นปรัชญาตะวันออกจึงมีลักษณะเป็นแนวทางแก้ปัญหาวินิจฉัยหรือเป็นวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

๑๐) ปรัชญาตะวันตกนักปรัชญาเป็นเพียงนักคิด ข้อสรุปของปรัชญาตะวันตกจึงเป็นผลของการคิดแต่ปรัชญาตะวันออกนักปรัชญาเป็นนักปฏิบัติ ข้อสรุปของปรัชญาตะวันออกจึงเป็นผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง

๑๑) ปรัชญาตะวันตกมีจุดหมายปลายทางของนักปรัชญาคือความรู้หรือการรู้ความจริงเกี่ยวกับโลกหรือธรรมชาติแต่ปรัชญาตะวันออกจุดหมายปลายทางของปรัชญาคือการเข้าถึงความจริงหรือหลุดพ้นจากสิ่งที่ไม่จริงคือโลก

๑๒) คำนิยามของปรัชญาตะวันตกคือพฤติกรรมตามหลักเหตุผลอันเกิดจากความสงสัยใคร่จะรู้ แต่คำนิยามของปรัชญาตะวันออกคือพฤติกรรมตามหลักเหตุผลอันมีความตรัสรู้เป็นบรรทัดฐาน

จากแผนภูมิ สรุปได้ว่าการศึกษารัฐศาสตร์ตะวันตกนั้นมีผลคือรู้พฤติกรรมของธรรมชาติแต่ยังไม่รู้ถึงตัวธรรมชาติ ส่วนการศึกษารัฐศาสตร์ตะวันออกเป็นการศึกษาถึงแดนเกิดของตัวบุคคล พฤติกรรมของบุคคลที่ดำเนินอยู่ และอวสานอันบุคคลจะพึงบรรลุในวาระสุดท้ายเท่ากับเป็นการเรียนรู้ชีวิตของเราเองแต่เบื้องต้นจนอวสาน

แนวคิดของพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญา หมายถึง “หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความจริงและหลักปฏิบัติบางประการของพระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งพุทธปรัชญามุ่งถึงวิธีการนำเสนอหรือระเบียบวิธีมากกว่ามุ่งเนื้อหาสาระ”^{๒๑} พระพุทธศาสนาไม่เป็นปรัชญาเพราะความรู้ในพุทธศาสนาทุกเรื่องมีความแจ่มแจ้งชัดเจนไม่คลุมเครือ สามารถพิสูจน์ได้ และทดสอบได้

^{๒๑} พระศรีคัมภีร์ญาณ, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๘.

จากคำนิยามข้างต้น “พุทธปรัชญาจึงจำกัดวงอยู่ในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาในเชิงปรัชญาเท่านั้น จะไม่รวมไปถึงองค์ประกอบอื่นๆ เว้นเสียแต่ว่าองค์ประกอบเหล่านั้นจะเกี่ยวโยงกับศาสนธรรม” จึงจะศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น^{๒๒}

๑. ลักษณะของพุทธปรัชญา

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงแสดงหลักธรรมให้เห็นถึงความเป็นศาสนาที่สมบูรณ์ด้วยเหตุผล หลักจริยธรรมที่สามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงวางหลักง่ายๆ ในการดำเนินชีวิตเอาไว้ ลักษณะของพุทธปรัชญา มีดังนี้

๑) หลักเสียงที่ได้แย้งทางปรัชญา เช่นปัญหาทางอภิปรัชญาที่เรียกว่า อัปยาคตปัญหา เป็นต้น “อัปยาคตปัญหา” หมายถึง ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ทรงตอบ เป็นชื่อเรียกปัญหาเกี่ยวกับความจริง ๑๐ อย่าง อัปยาคตปัญหา มี ๑๐ ข้อ ดังนี้

- (๑) โลกเที่ยงหรือ
- (๒) โลกไม่เที่ยงหรือ
- (๓) โลกมีที่สุดหรือ
- (๔) โลกไม่มีที่สุดหรือ
- (๕) ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือ
- (๖) ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันหรือ
- (๗) หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกหรือ
- (๘) หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีกหรือ
- (๙) หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือ
- (๑๐) หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่หรือ

๒) พุทธปรัชญาปฏิเสธแนวคิดของปรัชญาอินเดียระบบเก่า คือ ประภาสิตของพระเจ้าในพระเวท แม้ในพุทธศาสนาก็ใช้หลักกาลามสูตร, การปฏิเสธการสร้างโลกของพระพรหม สรรพสิ่งเป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท, ไม่เห็นด้วยกับการอาบน้ำล้างบาป

^{๒๒} สนิท ศรีสำแดง, ปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔). หน้า ๑๑๗.

และยัญพิธีกรรม, ไม่ยอมรับระบบบรรณะคนจะตีชั่วเพราะกรรม มิใช่ชาติตระกูล ไม่ยอมรับทางสุดโต่งทั้งสองส่วน ทรงแสดงทางสายกลาง

๓) แนวคิดไตรลักษณ์ ทรงแสดงว่าสรรพสิ่งย่อมมีลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามหลักแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์และมีตัวตนเสมอกัน ไม่มีช้อยกเว้น

๔) แนวคิดอริยสัจ ๔ ทรงแสดงว่าปัญหาทุกข์ของชีวิตทุกอย่างเกิดจากสาเหตุ คือความอยาก (ตัณหา) ด้วยประการต่างๆ แล้วทรงแสดงว่า ความดับสนิทแห่งความทุกข์ทั้งมวล (นิโรธ) ต้องปฏิบัติตามแนวทางแห่งมรรคมรรค ๘ ประการ

๕) แนวคิดหลักปฏิจจนสมุปบาทหรือทฤษฎีสาเหตุสัมพันธ์ว่า การเกิดกับดับของสิ่งต่างๆ เป็นไปตามหลักปัจจัยการคือเหตุปัจจัยอาศัยกันเกิดขึ้นแบบลูกโซ่ ในลักษณะเป็นวงจรหาเบื้องต้นและเบื้องปลายหรือที่สุดไม่พบ ผลที่เกิดจากสาเหตุอันหนึ่ง ย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดสิ่งอื่นอีกต่อไป เรื่อยไป ไม่มีสิ้นสุด

๖) แนวคิดกฎแห่งกรรม ทรงแสดงว่ากรรมคือการกระทำของมนุษย์มีแรงผลักดันมาจากกิเลสเป็นเหตุแล้วให้เกิดผล (วิบาก) ของการกระทำนั้นแล้วผลก็จะกลายเป็นเหตุให้ทำกรรมต่อไปอีก จนกว่าจะตัดกิเลสอันเป็นเหตุแห่งการทำกรรมได้ วงจรแห่งกฎแห่งกรรมก็จะสิ้นสุดลง เข้าสู่ความสิ้นทุกข์ในวัฏฏสงสารคือพระนิพพาน หรือ เข้าสู่อรหัตตภูมิ การกระทำจึงจะเป็นแต่เพียงกิริยาไม่มีผล (วิบาก) ที่เป็นทุกข์อีกต่อไป

๗) แนวคิดอนัตตาจากการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันเกิดขึ้นตามหลักแห่งปัจจัยการ จึงไม่มีอะไรเป็นตัวตนที่แท้จริงที่จะยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเราของเรา เป็นตัวเขาของเขา ไม่อยู่ในอำนาจของใครที่จะบังคับบัญชาให้เป็นไปตามที่ตนปรารถนาได้ จึงไร้ตัวตน ไม่มีอาตมัน และวิญญานอมตะดังนี้ลัทธิเทวนิยมทั่วไปเชื่อถือกันอยู่

ปรัชญาทุกระบบโดยเฉพาะปรัชญาตะวันตกซึ่งรวมทั้งพุทธปรัชญาดำรงมุ่งแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตเช่นเดียวกับปรัชญาตะวันตก แต่มีข้อแตกต่างกันคือปรัชญาตะวันตกมุ่งแสวงหาความจริงหรือข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว โดยไม่พยายามที่จะปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงความจริงที่ได้แสวงหาพบแล้ว ฉะนั้นนักปรัชญาตะวันตกอาจดำเนินชีวิตไปในทางตรงกันข้ามกับแนวความคิดทางปรัชญาของตนก็ได้

อีกอย่างหนึ่งปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวกับศาสนา คือแยกออกเป็นคนละส่วนกับศาสนา ส่วนปรัชญาตะวันออกไม่อาจแยกออกจากศาสนาได้เด็ดขาด ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาตะวันออกเมื่อแสวงหาความจริงจนพบแล้ว ก็พยายามที่จะปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนดขึ้นไว้เพื่อเข้าถึงความจริงนั้นๆ ฉะนั้นปรัชญาตะวันออกเช่นพุทธปรัชญาที่กำลังกล่าวถึงนี้จึงเป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวความคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้นได้นำมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (Way of life) ด้วย โดยลักษณะดังกล่าวนี้พุทธปรัชญากับพุทธศาสนาจึงแยกออกจากกันได้ยาก แตกต่างจากปรัชญาตะวันตกซึ่งเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ ส่วนปรัชญาตะวันออกโดยทั่วไปได้กลายมาเป็นรากฐานของศาสนา เช่นศาสนาพุทธ เป็นต้น

๒. ลักษณะเฉพาะของพุทธศาสนากับพุทธปรัชญา

แม้ว่าพุทธศาสนากับพุทธปรัชญาจะมีบ่อเกิดมาแหล่งเดียวกันคือประสบการณ์ของชีวิตมนุษย์ก็ตาม แต่มีลักษณะพิเศษเฉพาะอย่างตามธรรมชาติของประสบการณ์ วิธีการ และจุดหมายของแต่ละวิชา ซึ่งเปรียบเทียบให้เห็นเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) พุทธศาสนามุ่งแสวงหาความรู้เกี่ยวกับรูปแบบวิถีทางและอิทธิพลของตนที่มีต่อชีวิตและสังคมรวมทั้งการตีความหลักคำสอนต่างๆ พยายามตอบปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวกับชีวิต โดยการยึดหลักเอาศรัทธาเป็นหลักเป็นพื้นฐานส่วนพุทธปรัชญามุ่งแสวงหาการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อพยายามเข้าใจตนเองและโลกโดยอาศัยเหตุผลเป็นหลักการและจุดยืนในการมองปัญหาต่างๆ

๒) พุทธปรัชญามุ่งแสวงหากฎทั่วไป ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของมนุษย์โดยทั่วไป ส่วนปรัชญาไม่ได้มุ่งแสวงหากฎทั่วไปเหมือนวิทยาศาสตร์และพุทธศาสนา เป็นการแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานอันมีลักษณะเป็นนามธรรม สัมพันธ์กับประสบการณ์ชีวิต ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามกาลเวลาและสถานที่

๓) พุทธศาสนาไม่ได้ใช้เหตุผลอย่างเดียวมาอธิบายประสบการณ์ของชีวิต แต่อาศัยความงาม อารมณ์ และความรู้ความศรัทธาเป็นองค์ประกอบ เพื่อที่จะเข้าใจในหลักธรรมของศาสนา ส่วนพุทธปรัชญามีได้แสวงหาความชื่นชมและความงามในตัว

ของมันเองในการตรวจสอบ ทบทวน ไตร่ตรอง วิจารณ์ปัญหาต่างๆ อาจจะมีเกิดขึ้นชมและความงามควบคู่ไปด้วย

๔) พุทธศาสนามุ่งหมายที่จะพิสูจน์ความจริงที่เป็นคำตอบปัญหาในเรื่องชีวิต ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตนในแต่ละศาสนาบางอย่างอาจจะสอดคล้องลงรอยกันกับวิธีการ กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ แต่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในทุกกรณี เพราะพุทธศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อต่อสิ่งนอกเหนือกฎเกณฑ์เหนือธรรมชาติส่วนพุทธปรัชญาพยายามหลีกเลี่ยงการพิสูจน์ตามแบบวิทยาศาสตร์ คงมุ่งแต่ค้นคว้าหาคำตอบคือปัญหาที่เกิดขึ้นอันอาจเป็นเพียงคำอธิบายเบื้องต้น ซึ่งอาจได้รับการพิสูจน์โดยกาลเวลาอยู่แล้ว

๕) พุทธศาสนายึดมั่นในเรื่องคุณค่าและข้อเท็จจริง ถือว่ามีมาในศาสนา เพราะทำให้การปฏิบัติตามหลักมีความหมาย แต่พุทธปรัชญามีปัญหาเรื่องคุณค่าและข้อเท็จจริงแสดงบทบาทแตกต่างกันกล่าวคือ พุทธอภิปรัชญาเกี่ยวข้องกับความจริงสูงสุด พุทธญาณวิทยาเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการแสวงหาความรู้ ส่วนพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องของคุณค่า และแต่ละประเภทของปรัชญาจะเน้นบทบาทของคุณค่าไม่ตรงกัน

อย่างไรก็ตาม หากเราถือหลักการอันเป็นสากลโดยทั่วไปซึ่งเป็นธรรมชาติของระบบแนวคิดในโลกทางตะวันออกแล้ว เราก็ต้องยอมรับว่าศาสนากับปรัชญาไม่ว่าจะเป็นศาสนาอะไรไม่สามารถแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ เพราะว่าทั้งศาสนาและปรัชญาต่างมีข้อเหมือนกันคือ “เป็นผลผลิตของประสบการณ์ชีวิต”

๓. ความแตกต่างระหว่างพุทธปรัชญากับปรัชญา

๑) ปรัชญาเป็นระบบแนวคิดใหญ่ที่ครอบคลุมและเป็นมารดาของศาสตร์ทั้งหลาย เมื่อมองจากแง่นี้พุทธปรัชญาจึงเป็นส่วนหนึ่งของปวงปรัชญา ส่วนแนวคิดที่สองหากพิจารณาถึงเนื้อหาปรัชญาแล้ว จะพบว่าเนื้อหาปรากฏอยู่ในพุทธปรัชญาครบถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาทางตะวันตก จากมุมมองทั้งสองนี้จะเห็นว่าพุทธปรัชญากับปรัชญามีเหมือนความเหมือนกันในฐานะเป็นระบบความคิดเกี่ยวกับความจริงของชีวิตมนุษย์ โลกและจักรวาลและมีความแตกต่างกันก็ตรงที่พุทธปรัชญามีเนื้อหาที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับมนุษย์ โลก และจักรวาลดังกล่าวเป็นการเฉพาะ

ซึ่งเนื้อหาดังกล่าว อาจจะมีทั้งส่วนเหมือนและส่วนต่างจากระบบปรัชญาอื่นๆ บ้างก็ได้ แต่จะอย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาและปรัชญาอื่นๆ ต่างมีความสนใจมุ่งศึกษาหาคำตอบ เกี่ยวกับมนุษย์ โลก และจักรวาลเช่นเดียวกัน

๒) คำว่าพุทธปรัชญาเป็นการใช้เรียกวิธีการศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญาที่ไม่ได้ใช้ศรัทธาความเชื่อเป็นตัวตั้ง หากแต่ใช้ความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นการวิพากษ์วิจารณ์ วิเคราะห์ ตั้งถามเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ อย่างกระจ่างชัด และอีกประการหนึ่งคำว่า “พุทธปรัชญา” จะใช้ในบริบทแห่งการศึกษาปรัชญา ซึ่งเป็นการจัดพุทธปรัชญาเป็นระบบหนึ่งตามแนวคิดแรก

๓) พุทธปรัชญาเป็นระบบปรัชญาอีกระบบหนึ่งในบรรดาปวงปรัชญาทั้งหลาย ความเป็นปรัชญาที่แท้จริงอยู่ที่ความสงสัยใคร่รู้ในสรรพสิ่งรอบตัวมนุษย์ แล้วไม่หยุดยั้งแค่ความสงสัยเท่านั้น หากแต่มุ่งแสวงหาค้นคว้าหาคำตอบในเรื่องที่ตนสงสัยนั้น กล่าวให้ชัดขึ้น ก็คือ หากเห็นว่าเรื่องใดเป็นปัญหา แล้วสงสัยว่าทำไมจึงเกิดปัญหานั้นขึ้น และจะแก้ไขปัญหานั้นอย่างไรจากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการแสวงหาคำตอบนั้นๆ

ฉะนั้น พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาแบบหนึ่งก็ด้วยเหตุผลที่ว่านี้ เพราะจุดเริ่มต้นแห่งพุทธปรัชญาอยู่ที่ความสงสัยในความจริงของชีวิตที่เกิดขึ้นแก่เจ้าชายสิทธัตถะในขณะยังมีได้เสด็จออกผนวช กล่าวคือ ทรงเล็งเห็นถึง ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นปัญหาของชีวิตมนุษย์ และจากนั้นจึงทรงอุทิศเวลาและชีวิตเพื่อแสวงหาคำตอบที่ว่านั้นจนได้คำตอบ และยังทรงค้นพบมรรคาสู่ความหลุดพ้นจากสภาวะดังกล่าวอีกด้วย พุทธปรัชญาจึงก่อกำเนิดขึ้นและได้รับการนำเสนอมาจนกระทั่งปัจจุบัน

สรุปความประจักษ์

ปรัชญาเป็นวิชาที่มีเนื้อหากว้างขวาง เพราะเป็นต้นตอแห่งสรรพวิชา วิชาการ หรือศาสตร์ต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีปรัชญาเป็นหลักทั้งนั้น จึงมีนักปราชญ์จำนวนมากที่พยายามจะแบ่งแยกปรัชญาออกเป็นสาขาต่างๆ เพื่อนำไปศึกษาได้ง่ายขึ้น จะอย่างไรก็ตาม แม้นักปราชญ์จะพยายามแบ่งแยกอย่างไรก็คงอยู่ในขอบเขต ๓ เรื่องใหญ่ๆ ซึ่งได้

แบ่งแยกไว้ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยาและคุณวิทยา ดังนั้น สาขาของปรัชญาที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป จึงมี ๓ สาขาใหญ่ ๆ คือ

๑. อภิปรัชญา (Metaphysics) หรือเรียกว่าภววิทยา (Ontology) เป็นวิชาว่าด้วยความแท้จริงของสรรพสิ่ง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภววิทยา (Ontology) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความมีอยู่ ความเป็นอยู่ของสรรพสิ่ง โดยทั่วไปแล้วถือว่าสิ่งที่มีอยู่ย่อมเป็นสิ่งแท้จริง และสิ่งแท้จริงย่อมมีอยู่ ความมีอยู่กับความแท้จริงจึงเป็นอันเดียวกัน ดังนั้นทั้ง ๒ คำจึงเป็นอันเดียวกันต่างแต่ว่า Ontology ใช้มาก่อน Metaphysics นำมาใช้ภายหลัง

๒. ญาณวิทยา (Epistemology) คือทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge) เป็นวิชาที่ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ธรรมชาติและเหตุแห่งความรู้ที่แท้จริง ซึ่งเป็นการศึกษาถึงรายละเอียดของความรู้ทั้งหมดเพื่อตัดสินได้ว่าอะไรเป็นความจริงแท้ ซึ่งเกิดจากความรู้ที่แท้จริง เป็นการศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไปของความรู้อย่างกว้าง ๆ

๓. คุณวิทยา (Axiology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยคุณค่าต่าง ๆ คุณค่าที่ว่านั้นแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทคือ ๑) จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความประพฤติ กล่าวถึงความดี ความชั่ว เกณฑ์ในการตัดสินว่าอะไรคือความดีความชั่ว เป็นการแสวงหาความดีอันสูงสุด๒) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นวิชาที่ว่าด้วยความดีเกณฑ์หลักการตัดสินความงาม องค์กรประกอบของความงาม เป็นเรื่องเกี่ยวกับศิลปะการแสวงหาความงามอันสูงสุด๓) ตรรกศาสตร์ (Logic) เป็นวิชาที่ว่าด้วยการให้เหตุผล การนิยามความหมายอันแท้จริง เป็นการแสวงหาความจริงอันสูงสุด อันประกอบด้วยอุปนัยและนิรนัย

คำถามประจำบทที่ ๑

๑. จงอธิบายความหมายของปรัชญา มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๒. จงอธิบายลักษณะของปรัชญาทั่วไป มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๓. จงอธิบายที่มาของปรัชญา มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๔. จงอธิบายแนวคิดของปรัชญาตะวันตก มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๕. จงอธิบายแนวคิดของปรัชญาตะวันออก มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๖. จงอธิบายความหมายของพุทธปรัชญา มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๗. จงอธิบายความเป็นมาของพุทธปรัชญา มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๘. จงอธิบายแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท มาให้เข้าใจ พอสังเขป
๙. จงอธิบายประวัติและพัฒนาการของพุทธปรัชญาเถรวาทมาให้เข้าใจ พอสังเขป
๑๐. จงวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาตะวันตกมาให้เข้าใจ พอสังเขป

เอกสารอ้างอิงบทที่ ๑

- กীরติ บุญเจือ. (๒๕๒๒). สารานุกรมปรัชญา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๕๔๖). ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก.
พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- พระศรีคัมภีรญาณ. (๒๕๕๖). พุทธปรัชญา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- สนิท ศรีสำแดง. (๒๕๔๔). ปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- สมักร บุราวาส. (๒๕๔๔). วิชาปรัชญา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- สนั่น ไชยานุกุล. (๒๕๑๙). ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว.
- สุนทร ณ รัชชี. (๒๕๒๑). ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพฯ : พิพิธวิทยา.
- Fuller, B.A.G., (1952). *A History of Philosophy*. New York : Henry Holt and
Company.
- Hick, John. (1974). *Faith and Knowledge*. Collins : Fantana Books.
- Stumpf, S. E., (1989). *Philosophy : History and Problems*. New York :
McGraw-Hill Book Company.

